

The Roma Minority and Substance Abuse in the Czech and Slovak Republics

KAJANOVÁ, A.¹, HAJDUCHOVÁ, H.²

¹ Department of Social Work, Faculty of Health and Social Studies, University of South Bohemia, České Budějovice, Czech Republic

² Department of Nursing and Midwifery, Faculty of Health and Social Studies, University of South Bohemia, České Budějovice, Czech Republic

Citation: Kajanová, A., Hajduchová, H. (2014). Romská minorita a návykové látky v České republice a na Slovensku. *Adiktologie*, 14(2), 168–172.

SUMMARY: *This review presents a summary of current knowledge about drug use among the Roma minority in the Czech Republic and Slovak Republic. The Scopus and PubMed databases were searched for relevant articles using the following key words: Romany, drugs, and addictions. We focused on the period 2000-2012. We also made use of printed professional literature and monographs. While reporting mainly on the situation in excluded areas and segregated settlements in Slovakia, the available research rarely focuses on the Roma population as a whole. The high incidence of smoking and inhalant abuse in some settlements in eastern Slovakia has frequently been pointed out as an issue of concern. The (socially excluded) Roma people also start using drugs at an earlier age than the majority of the population and they show some specific characteristics during their drug careers (a lower level of engagement with drug services, riskier behaviour, etc.). In view of the importance of the topic, a nationwide research study on this topic should be carried out, with a focus on different Romany groups, not only the socially excluded ones.*

KEY WORDS: ROMA MINORITY – SUBSTANCE ABUSE – SOCIAL EXCLUSION

Submitted: 27 / MARCH / 2013

Accepted: 17 / APRIL / 2014

Grant support: RVO ZSF: SDZ 2013-002, Social Determinants of Health – “Social Exclusion” group.

Address for correspondence: Alena Kajanová / kajanova@zsf.jcu.cz / Department of Social Work, Faculty of Health and Social Studies, University of South Bohemia, Jírovčova 24, 370 04 České Budějovice, Czech Republic

Romská minorita a návykové látky v České republice a na Slovensku

KAJANOVÁ, A.¹, HAJDUCHOVÁ, H.²

¹Katedra sociální práce, Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

²Katedra ošetrovatelství a porodní asistence, Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Cítace: Kajanová, A., Hajduchová, H. (2014). Romská minorita a návykové látky v České republice a na Slovensku. *Adiktologie*, 14(2), 168–172.

SOUHRN: Přehledová studie předkládá souhrn dosavadních poznatků o užívání návykových látek romskou minoritou v České republice a na Slovensku. V databázích Scopus a PubMed byly vyhledávány články na základě klíčových slov: Romové, drogy a závislosti. Zaměřovaly jsme se na období 2000–2012. Dále jsme použily tištěnou odbornou literaturu, monografie. Dostupné výzkumy referují především o situaci v exkludovaných lokalitách a segregovaných slovenských osadách, výjimečně se zaměřují na romskou populaci jako celek. Nejčastěji zmiňovaným problémem je vysoký výskyt kuřáctví a abúzus inhalantů v některých východoslovenských osadách. (Sociálně exkludovaní) Romové a Romky rovněž začínají s užíváním návykových látek v dřívějším věku, než je tomu u majoritní populace, a vykazují určitá specifika v průběhu užívání (menší využívání služeb pro závislé, rizikovější chování, atp.). S ohledem na závažnost tématu by bylo vhodné realizovat plošný, celorepublikový výzkum na toto téma a zaměřit se na různé skupiny Romů, nikoli pouze na sociálně vyloučené.

KLÍČOVÁ SLOVA: ROMSKÁ MINORITA – NÁVYKOVÉ LÁTKY – SOCIÁLNÍ EXKLUZE

● 1 ÚVOD

V našem příspěvku si klademe za cíl předložit souhrn dosavadních poznatků o užívání návykových látek romskou minoritou v České republice a na Slovensku. Pro naplnění cíle jsme použily sekundární analýzu dat. Předmětem naší analýzy byly odborné články a publikace na uvedené téma. Vyhledávaly jsme v databázích Scopus a PubMed a použily

jme klíčová slova: Romové, drogy a závislosti. Zaměřovaly jsme se na období 2000–2012 a články, které se týkaly České republiky a Slovenska. Dále jsme pracovaly s tištěnou literaturou na základě uvedených kritérií. Celkem bylo analyzováno 25 zdrojů, z toho 18 se věnovalo přímo výstupům z výzkumů.

Došlo do redakce: 27 / BŘEZEN / 2013

Přijato k tisku: 17 / DUBEN / 2014

Grantová podpora: RVO ZSF:SDZ 2013-002, Sociální determinanty zdraví – skupina „sociální exkluze“.

Korespondenční adresa: Mgr. Alena Kajanová, Ph.D. / kajanova@zsf.jcu.cz / Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, Katedra sociální práce, Jírovцова 24, 370 04 České Budějovice

Romská minorita představuje nejpočetnější evropskou etnickou minoritu (*Health and the Roma Community, analysis of the situation in Europe, Bulgaria, Czech Republic, Greece, Portugal, Romania, Slovakia, Spain*, 2009). Příslušníků rozmanité etnokulturní skupiny označující se endonymem Romové žije jenom v Evropě odhadem 7 až 9 milionů, z toho téměř dvě třetiny ve střední a východní Evropě. V České republice odhady hovoří o 250 až 300 tisících obyvatel romského původu, na Slovensku se odhady pohybují mezi 480 až 520 tisíci Romy a Romkami (Vašečka et al., 2003). Romská minorita představuje heterogenní společenství složené z mnoha subetnických skupin (Davidová, 2004).

Romská minorita má často ve společnosti méně výhodné postavení, související s nižším vzděláním, vyšší mírou nezaměstnanosti, bydlením v exkludovaných lokalitách, atp. (Kajanová, Urban, 2008). Romská minorita pak longitudinálně vychází v českých i slovenských studiích jako majoritou nejméně akceptovaná. Zároveň je významná část Romů a Romek zasažena sociální exkluzí a jejími důsledky. V České republice žije v exkludovaných lokalitách více než 80 000 osob, z toho většina (80 %) Romů a Romek (GAC, 2006), na Slovensku se odhaduje, že téměř 200 000 Romů a Romek žije v segregovaných osadách (Vaňo, 2001, p. 4).

Ačkoli ve veřejném diskurzu převládá názor, že Romové a Romky patří mezi časté uživatele (a distributory) návykových látek (Kajanová, Dvořáčková, 2011), je často diskutovaným problémem v celé Evropě nedostatek přesných údajů a realizovaných výzkumů, které se týkají Romů a drog (Grund et al., 2000; SRAP project, 2012; Patel et al., 2002). Výskyt užívání nelegálních návykových látek v romské minoritě se velmi obtížně zjišťuje vzhledem k faktu, že statistiky drogových služeb neobsahují a nemohou obsahovat údaje o etnicitě (SRAP project, 2012; Nepustil et al., 2012). Na zavedení vhodného způsobu monitorování etnicity v drogových službách upozorňují ve své zprávě Fountain et al. (2002).

Dostupné výsledky výzkumů prevalence v romské populaci se navíc liší, jelikož se většinou jedná pouze o dílčí výzkumy zaměřené na prostorově ohraničené populace Romů, většinou výhradně obyvatelé sociálně vyloučených lokalit (Šťastná et al., 2010). O zbytku romské populace tedy žádné údaje nemáme, ačkoliv neexkludovaných Romů a Romek jsou v poměru k exkludovaným 2/3. Rovněž si je nutno uvědomit, že exkluze jako multidimenzionální jev produkuje ve svých důsledcích a s ohledem na adaptační strategie sociálně patologické jevy a nemusí mít žádnou souvislost s etnicitou (srov. Kajanová, 2009). Dalším problémem při srovnávání výsledků je odlišná metodologie výzkumů v popisované oblasti (Šťastná et al., 2010).

Podle dostupných údajů začínají Romové s užíváním návykových látek dříve než ostatní a jsou mnohem méně informovaní o škodlivých dopadech a rizicích závislosti (Gábo-

rová, 2007). K nelegálním drogám, které bývají tematizovány ve spojitosti s romskými lokalitami, náleží Subutex, kanabinoidy, toluen či jiná organická rozpouštědla, heroin a pervitin (Metodika výzkumu užívání návykových látek mezi mládeží v sociálně vyloučených lokalitách – pilotní ověření, 2010).

● 2 VÝZKUMY REALIZOVANÉ V ČESKÉ REPUBLICĚ

Dostupné výzkumy poukazují na to, že Romové a Romky jsou častými kuřáky, v porovnání s neromskou populací je podíl pravidelných každodenních kuřáků mezi Romy a Romkami několikanásobně vyšší (Nesvadbová et al., 2009). Davidová et al. (2010) zkoumali zástupce romské minority v rámci celého spektra sociální stratifikace (N=164). Uvádí, že za kuřáky se označilo 61 % respondentů. Nebyla přitom zaznamenána statistická závislost mezi kouřením a pohlavím ani mezi kouřením a sociální stratifikací. Sociální vrstva se však odrážela na preferenci značky cigaret. Zatímco výše stratifikovaní respondenti kouřili dražší značky cigaret (Marlboro), obyvatelé sociálně vyloučených lokalit kupovali nejlevnější dostupné cigarety v diskontních prodejnách. Kvalitativně zajímavým poznatkem je rovněž to, že až na výjimky kouřili všichni respondenti tvrdou verzi cigaret a nikdo si cigarety nebalil (ačkoli by se jednalo o levnější formu), ani nikdo nekouřil tabák v jiné formě než v cigaretách (např. dýmka) (Urban, Kajanová, 2011). Průměrný počet vykouřených cigaret denně byla jedna krabička (tj. 20) cigaret. Respondenti začali kouřit průměrně ve 14 letech, nejnižší věk, ve kterém byl u romského sledovaného souboru zaznamenán první experiment s kouřením, byl 6 let. Kajanová (2009) uvádí, že první cigaretu dostávají romské děti většinou od rodinných příslušníků, což je rozdílné oproti majoritě, kde první cigaretu nabízejí většinou vrstevníci (Šťastná et al., 2009).

Co se týče alkoholu, setkáváme se v romských komunitách s rozdílným přístupem u žen a u mužů. Opilsto u mužů se nepovažuje za vážný přestupek, kdežto pití romských žen je posuzováno přísněji, a není náhodou, že častěji se s problémy alkoholismu setkáme u nich (Davidová et al., 2010, p. 208). Souvislost mezi vyšší mírou pití alkoholu a nepříznivou socioekonomickou situací a především sociální exkluzí u Romů zmiňuje Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti (GAC, 2006), ale výzkum Davidové et al. (2010) tuto souvislost neprokázal. Alkohol pilo pravidelně, alespoň 4× týdně, 24,3 % respondentů a 3–4× měsíčně (především víkendově) 33,6 %. Dále 39,7 % respondentů pilo alkohol nepravidelně, pouze v rámci rodinných oslav nebo při zvláštních příležitostech. Několik respondentů (2,4 %) pak uvedlo, že jsou naprostými abstinenty ze zdravotních důvodů. Konzumováno je především pivo, lihoviny spíše výjimečně, specifickou skupinu konzumentů alkoholu tvořili olašští

Romové, kteří uváděli, že pijí především luxusní lihoviny (Urban, Kajanová, 2011).

Jeden z prvních výzkumů v oblasti užívání nelegálních drog v romských komunitách v ČR realizovala v letech 2002 až 2004 Společnost Hvězda (N=121). Bylo zjištěno, že nejčastěji užívanou drogou byl heroin, následoval pervitin a Subutex (Šťastná et al., 2010). Nejčastěji užívanými nealkoholovými drogami jsou v romských komunitách dle Davidové et al. (2010) marihuana, heroin, pervitin, Subutex, sedativa a těkavé látky. Začátek užívání drog je v dřívějším věku než v majoritní populaci a ve velké části je iniciován skupinou, která společně tráví čas venku, s příbuznými a blízkými přáteli. S výjimkou těkavých látek nezaznamenali autoři v užívání nealkoholových drog rozdíl mezi sociálními vrstvami. Vacek et al. (2010) uvádí, že užívání inhalantů je omezeno na určité lokality nebo komunity, je asociováno s nižším socioekonomickým statutem, mezi uživateli převažují děti do 15 let a příslušníci etnických minorit.

Problémem při sběru dat v oblasti užívání nelegálních drog, s nímž je nutno počítat, je nízká otevřenost a ochota odpovídat (pravdivě) na otázky z této oblasti. Data tak mohou být značně zkreslena (srov. Davidová et al., 2010). Výzkumy, které jsou realizovány přímo u klientů nízkoprahových zařízení či terénních sociálních pracovníků (např. Program podpory terénních sociálních pracovníků, 2002; séroprevalence VHC u injekčních uživatelů drog, 2002–2003 in SocioFactor, 2010), poukazují na to, že romští klienti jsou v užívání více rizikováni s ohledem na sdílení injekčního materiálu mezi členy rodiny, nižší věk přechodu na injekční užívání a nižší znalosti z oblasti rizik spojených s užíváním drog. Rovněž pomoc závislým Romům je spojena s řadou problémů. V romské komunitě se setkáváme se specifickými interpretacemi užívání návykových látek. Mimo problémů obvyklých v drogových komunitách zde hraje velkou roli časté rasové a společenské vyloučení, tzv. dvojí stigma (Fountain et al., 2004). Služeb pro drogově závislé využívají Romové pouze sporadicky, i přestože vznikají speciální programy pro romské uživatele drog (např. romský terénní program občanského sdružení SANANIM) a objevují se romští terénní pracovníci. Na překážku mohou být i tradičně pevné rodinné vazby, které zabraňují poskytnutí a využití efektivní pomoci (Gáborová, 2007). Silné rodinné vazby a tradice hrají roli v obstarávání i užívání drog. Příbuzenská skupina patří rovněž mezi nejčastější iniciátory abúzu drog (Kajanová, Mrhálek, 2009). Silné rodinné vazby jsou často i důvodem vícegenerační závislosti (Vacek et al., 2005).

● 3 VÝZKUMY REALIZOVANÉ NA SLOVENSKU

Výstupy výzkumů realizovaných na Slovensku jsou velmi obdobné s českými. Na výskyt kuřáctví mezi romskými dět-

mi i ve velmi nízkém věku poukazuje výzkum Hujové et al. (2011), podle něhož je mezi 7–18letými romskými dětmi a mladistvými 26,4 % pravidelných kuřáků. Dle Davidové et al. (2010) kouří mezi Romy a Romkami na Slovensku (N=149) pravidelně 55,7 % mužů a 39,5 % žen a průměrný počet vykouřených cigaret denně byla jedna krabička (tj. 20) cigaret. Respondenti začali kouřit průměrně ve 14 letech.

Mušinka (2007) ve výsledcích studie zaměřené na užívání drog v romských segregovaných komunitách v Prešovském kraji popsal výskyt užívání inhalantů v 21 lokalitách ze 70. Další výzkum, jehož cílem bylo získat obraz o inhalování ve vybraných lokalitách Prešovského a Košického kraje na východním Slovensku, realizoval Popper et al. (2011). Do většiny zkoumaných osídlení se inhalanty dostaly z blízkých lokalit vlivem přistěhování se nových inhalujících jedinců nebo v důsledku návratu osob z převýchovných zařízení. Za nejčastější příčiny jejich dalšího šíření považují autoři chudobu, nedostatek možností aktivního trávení volného času, traumatické události, nevhodné rodinné prostředí, nátlak vrstevníků a nudu. Ve většině případů jde o komplex vzájemně provázaných důvodů a ne o jednu příčinu. Ve většině případů se inhalování týká mužské populace, v lokalitách s veřejným výskytem inhalování se týká ale i žen. Kromě inhalantů byla v osadách rozšířena ještě marihuana. Výskyt jiných nelegálních drog v romských osadách výzkum nepotvrdil, v čemž se shoduje s výsledky výzkumu Davidové et al. (2010).

● 4 DISKUSE

Problematika užívání návykových látek v romských komunitách je nedostatečně diskutována. Výzkumy, které byly realizovány v této oblasti v České republice a na Slovensku, nejsou reprezentativní a většinou ani nejsou plošné – zaměřují se především na oblast sociálně exkludovaných lokalit v Čechách a romských osad na Slovensku. Nesprávná generalizace výstupů se tak může podílet na stereotypizaci obrazu romské minority jako takové ve smyslu větší míry patologického chování. Ačkoli romská minorita představuje specifickou skupinu v oblasti užívání návykových látek, z etických důvodů není možné zjišťovat ve výzkumech etnicitu. Studie tak pracují se sociálně vyloučenými a tito jsou označováni jako Romové.

Prezentované výzkumy byly realizovány na základě užití rozdílných metod a technik sběru dat, což může být jedním z důvodů dosažení poněkud rozdílných výsledků jednotlivých studií. Souhrnně provedené výzkumy upozorňují na vysokou míru užívání legálních i nelegálních návykových látek v sociálně vyloučených romských lokalitách a osadách. Rozšířené je především kouření a u mužů pití alkoholu. Výskyt nelegálních drog se liší dle lokalit, s výjimkou abúzu inhalantů v některých východoslovenských osadách, jsou však data z této oblasti obtížně dostupná. Problé-

mem je v neposlední řadě nízká informovanost romské populace o následcích spojených s užíváním drog i s nabízenými službami v této oblasti (Šťastná et al., 2010).

Doporučovaly bychom zaměřovat se ve výzkumech o návykových látkách na různé skupiny Romů, nejen sociálně exkludované, kteří mohou získaná data zkreslovat, ačkoli si uvědomujeme etickou závažnost a možné důsledky řešené problematiky.

Role autorů: Hana Hajduchová: zpracování výstupů za Českou republiku, Alena Kajanová zpracování výstupů za Slovensko včetně úvodu, závěru a editace celého textu.

Konflikt zájmů: Bez konfliktu zájmů.

The role of the authors: Hana Hajduchová: processing and presenting of the results for the Czech Republic. Alena Kajanová: processing and presenting of the results for the Czech Republic and introduction, conclusion, and editing of the entire paper.

Declaration of interest: There is no conflict of interest involved.

LITERATURA / REFERENCES

- Davidová, E. (2004). *Romano drom. Cesty Romů 1945–1990*. 2. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Davidová, E. et al. (2010). *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton.
- Fountain, J., Bashford, J., Underwood, S., Khurana, J., Winters, M., Patel, K., Carpentier, C. (2002). *Update and complete the analysis of drug use, consequences and correlates amongst minorities*. EMCDDA Scientific Report. EMCDDA scientific report. Lisabon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA).
- Fountain, J., Khurana, J., Underwood, S. (2004). Barriers to drug service access by minority ethnic populations in the European Union and how they can begin to be dismantled. In Decorte, T., Korf, D.J. (Eds.) *European studies on drugs and drug policy*. Brussels: VUB Press.
- GAC. (2006). *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: GAC.
- Gáborová, M. (2007). *Problematika užívání drog u romské populace*. Diplomová práce. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- Grund, J. P. C., Ofner, P. J., Verbraeck, H. T. (2000). *Marel o Del, kas kamel, le Romes duvar. (God hits whom he chooses; the Rom gets hit twice.): An exploration of drug use & HIV risks among the Roma of Central & Eastern Europe*. New York: Final Research Report to the International Harm Reduction Development Program, Open Society Institute, Amsterdam-Rotterdam-Frankfurt/M: DV8 Research, Training & Development. Retrieved from http://www.drugresearch.nl/media/28858-MANUSCRIPT%20romadrugs%20_limited%20distribution%20copy_.pdf.
- Kajanová, A. (2009). *Sociální determinanty zdraví vybraných romských komunit*. Dizertační práce. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- Kajanová, A., Mrhálek, T. (2009). Užívání návykových látek jako sociální determinanty zdraví vybraných romských rodin. *Adiktologie*, 9(4), 214–220.
- Kajanová, A., Dvořáčková, D. (2011). Sociálně vyloučená lokalita očima jejích obyvatel. *Kontakt*, 13(4), 419–424.
- Kajanová, A., Urban, D. (2008). Sociálně vyloučená (romská) lokalita České Velenice – případová studie sociálně patologických jevů. *Zdravotnictvo a sociální práce*, 3(1), 1336–9326.
- Mušínska, A. (2007). *Drogy v romských komunitách Prešovského kraja*. Prešov: Centrum antropologických výskumov.
- Nepustil, P., Pančocha, K., Frišaufová, M., Kalivodová R., Bártová, A. (2012). *Užívání drog ve skupinách s obtížným přístupem k drogovým službám. Situace v ČR: analýza informačních zdrojů*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Nesvadbová, L., Šandera, J., Haberlová, V. (2009). *Romská populace a zdraví: Česká republika. Národní zpráva – 2009*. Madrid: FSG.
- Patel, K., Bashford, J., Underwood, S., Khurana, J., Winters, M., Carpentier, C., Fountain, J. (2004). Laying the foundations of an evidence base on drug use amongst Black and minority ethnic communities: the research methods used for an EMCDDA project. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 3(1), 29–46.
- Popper, M., Szeghy, P., Poduška, O., Kollárik, R. (2011). *Iná realita: chudoba, sociálna deprivácia a užívanie inhalantov v rómskych osídleniach na východnom Slovensku*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation.
- SocioFactor, s. r. o. (2010). *Metodika výzkumu užívání návykových látek mezi mládeží v sociálně vyloučených lokalitách – pilotní ověření*. Ostrava: SocioFactor, s. r. o.
- Šťastná, L., Adámková, T. (2009). Užívání těkavých látek v České republice – souhrn dostupných údajů. *Česká a slovenská psychiatrie*, 105(5), 202–211.
- Šťastná, L., Šucha, M. (Eds.). (2010). *Užívání drog dětmi do 15 let a problémy s tím spojené*. Praha: Univerzita Karlova.
- Šťastná, L., Adámková, T., Chomynová, P. (2010). Užívání drog v národnostních menšinách v ČR. *Adiktologie*, 10(1), 36–44.
- Urban, D., Kajanová, A. (2011). Kouření a konzumace alkoholu u romských komunit v České a Slovenské republice. *Kontakt*, 13(3), 328–335.
- Vacek, J., Šťastná, L., Miovský, M., Adámková, T., Šejvl, J., Holcnerová, P. (2010). Užívání těkavých látek dětmi z etnických minorit: výsledky pilotní studie. *Adiktologie*, 10(4), 214–225.
- Vacek, J., Gabrhelík, R., Miovská, L., Miovský, M. (2005). *Analýza současného stavu a potřeb v oblasti drogových služeb na území hl. m. Prahy určených příslušníkům národnostních menšin a přistěhovalcům*. Zpráva z výzkumu. Tišnov: Sdružení SCAN.
- Vaňo, B. (2001). *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*. Bratislava: INFOSSTAT.
- Vašečka, M., Jurásková, M., Nicholson, T. (Eds.). (2003). *Čačipen pal o Roma. A global report on Roma in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs.